

Araştırma Makalesi • Research Article

**ZAMANIN YÜKÜ: MUŞ'TA GELENEKSEL SEMERCİLİĞİN SON
TEMSİLCİSİ BURHAN USTA**

The Last representative of Traditional Saddlemaking in Muş: Master Burhan

Canser Kardaş,^{a,*}

Orcid: 0000-0001-8557-8706, Dr. Öğretim Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Edebiyat Bölümü

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 11 Kasım 2018

Düzeltilme tarihi: 15 Kasım 2018

Kabul tarihi: 20 Kasım 2018

Anahtar Kelimeler:

Semercilik,

Muş,

El sanatları,

Turizm.

ÖZ

Toplumların önemli somut kültürel ürünleri arasında geleneksel el sanatı ürünler yer almaktadır. Teknolojinin ilerlemesi, ihtiyaçların sürekli değişmesi ve ayrıca el sanatlarında üretimin pahalı olması genel olarak el sanatlarına dayalı üretimi durma noktasına getirmiştir. Geleneksel el sanatlarından semercilik, yük ve binek hayvanlarının artık günlük hayatta kullanılmaması nedeniyle semere talep önce azalmış son zamanlarda tamamen durma noktasına gelmiştir.

Muş'ta aile mesleği olarak iki kuşaktır devam eden semercilik mesleğini artık sadece Burhan Usta yapabilmektedir. Semerci Burhan [Bulakçıbaşı] Usta yakın tarihe kadar semer üretmekteydi. Muş'un sınırları içinde yer alan yaylaların tamamına yol yapılması yük ve binek hayvanlarına fazla ihtiyaç kalmaması nedeniyle Burhan Usta da artık semer üretmemektedir. Talebin olması durumunda semer üretmekte ancak bu talepler de geçimi sağlamaktan uzak olduğundan meslek yok olma ve unutulma noktasına gelmiştir. Çalışmada Muş'ta semercilik mesleği, semercilikte kullanılan araç ve gereçler, semerlerin yapımı üzerinde durulmuştur. Ayrıca turizme yönelik üretim ve mesleğin günümüzün koşullarına dönüşümüne dair öneriler yer almaktadır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 11 November 2018

Received in revised form 15 November 2018

Accepted 20 November 2018

Keywords:

Pack-saddle making,

Mus,

Handcrafts,

Tourism

ABSTRACT

Traditional handcraft products are important concrete cultural products of societies. Nonetheless, the development of technology, the continuous change in needs and the high expense of handcraft production have almost brought it to a halt. Pack-saddle making which is a traditional handcraft has almost ended as need for pack-saddles decreased because mounts or working animals are not used very often in daily life.

Pack-saddle making which has continued for two generations as a family profession in Mus can be carried out only by Burhan [Bulakçıbaşı] Usta at the moment. Pack-saddle maker Burhan Usta has made pack-saddles until recent times. However, since roads were constructed on almost all flatlands and hence the need for mounts has decreased, he does not do this as a job anymore. He makes pack-saddles when demanded but he cannot live on this which means this job is about to be abandoned. In this study, pack-saddle making as a profession in Mus, the instruments used and how the pack-saddles are made were dealt with. Besides, advices on pack-saddle making for touristic purposes and adapting this profession to the current circumstances were given.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: kardascanser@gmail.com

Giriş

İnsanlar, yaşamlarını sürdürebilmek için zorunlu ihtiyaçları giderdikten sonra yaşamı kolaylaştıracak basit araçlar yapmaya başlamış, her çağda dönemine has araçları biraz daha ilerleterek sonraki kuşaklara aktarmıştır. İhtiyaçlar döneme, imkânlar ve beklentilere göre şekillenir ve her yöreye has geleneksel meslekler oluşur. Buna bağlı olarak her yörenin iklimi ve coğrafi özelliklerine göre el sanatları da geleneksel meslekler arasında yerini almıştır. Ormanların yoğun olduğu bölgelerde ahşapla ilgili el sanatları yaygınken, çöl veya ovalarda toprak, kayalıkların fazla olduğu bölgelerde ise taş işçiliği gelişmiştir.

Tüm dünyada geleneksel meslekler dâhilinde üretilen el sanatları, sanayi devrimine kadar varlığını güçlü olarak devam ettirmiştir. Sanayi devriminden günümüze geldikçe el emeğine dayalı üretilen ürünler önce azalmış, bazıları tamamen ortadan kalkmış bazıları da şekil veya işlev değiştirerek günümüze gelebilmiştir (Öztürk, 2005: 67). Türkiye’de el sanatları artık bir ihtiyacı karşılamaktan ziyade turistik bir faaliyet olarak değerlendirilerek bir kazanç dönüştürülmeye çalışılmaktadır. Dönüşüm kimi bölgelerde [Özellikle turizmin yoğun olduğu bölgeler] kolay bir şekilde kimi bölgelerde ise zor olmakta ya da son temsilcilerini de kaybettikten sonra tamamen unutulmaktadır. Böyle bölgelerde resmi veya özel kurumların teşviki olmaksızın mesleğin devam etmesi veya dönüştürülmesi imkânsız hale gelmiştir.

El sanatları toplumların kültürel kimliğinin canlı örnekleridir. El sanatları, farklı uygarlıkların beşiği olan Anadolu’ya Türklerin yerleşmesinden sonra yerli uygarlıkların kültürel varlıklarıyla birleşerek zengin bir sentez oluşturmuştur (Arslan vd. 2017: 214). Ahşap, taş, toprak, çeşitli madenler ve kumaş el sanatları için ham maddedir. Kullanılan ham maddenin işlenme zorluğuna bağlı olarak üretim hızı değişen el sanatları, günümüzde önemli bir kısmı doğrudan bir ihtiyaçtan ziyade turistik materyaller olarak varlıklarını devam ettirmektedirler.

Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM) sözleşmesine göre Halk Bilimi kadroları arasında gösterilen el sanatlarından semerci ustalarının (Oğuz, 2013: 162) usta-çırak ilişkisi bağlamında mesleği devam ettirmeleri, mesleğe has gelenekleri korumaları gibi unsurlar soyut kültürel mirası oluştururken, ürettikleri semerler somut kültürel miras içerisinde değerlendirilir.

UNESCO’ya taraf olan ülkelerin (SOKÜM) kapsamında “Yaşayan İnsan Hazinesi” envanterine girebilmek için belirlenen kriterler bulunmaktadır. Bu kriterlere göre geleneksel meslek üreticileri, ürettikleri ürünleri “yeniden yaratmak ve yorumlamak açısından gerekli bilgi ve beceriye yüksek düzeyde sahip kişiler” olarak açıklanmaktadır. Bir el sanatı ustasının “Yaşayan İnsan Hazinesi”ne girebilmesi için aşağıdaki özellikleri taşıması gerekir.

Ustalığı 10 yıldır icra ediyor olması,

Sanatını usta-çırak ilişkisi ile öğrenmiş olması

Bilgi ve becerisini uygulmadaki üstünlüğü,

Konusunda ender bulunan bilgiye sahip olması,

Kişi veya grubun yaptığı işe kendini adanmışlığı,

Kişi veya grubun bilgi ve becerilerini geliştirme yeteneği

Kişi veya grubun bilgi ve becerilerini çırağa aktarma becerisi (<http://aregem.kulturturizm.gov.tr>)

Yukarıda sayılan özelliklere bakıldığında Burhan Usta, tüm ömrünü bu mesleğe vermiş, çalışmadaki disiplini, babasının yanında geçirdiği çıraklık evresi, mesleği icra edişindeki ustalığı ve yeni ürün üretebilme yeteneğiyle “Yaşayan İnsan Hazinesi”ne girmeyi hak etmektedir.

Semer kavramı, Türk Dil Kurumu sözlüğünde “Beygir, katır gibi hayvanların sırtına yerleştirilen, üzerine yük bağlanan veya binilen, iskeleti ağaçtan yastık” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK sözlük,

1998: 1937). At, eşek ve katır gibi yük hayvanlarının taşıyacakları yükün hayvanın sırtına zarar vermemesi için ağaç iskeletli bir ürün olan semer yapımı zahmetli olduğu kadar özen de isteyen bir sanattır (Türktaş, 2015: 378).

Muş ve çevresinde bulunan tarihi ve kültürel miras kapsamında değerlendirilen yapılar ya kısmen ya da tamamen tahrip olmuştur. Bu açıdan bakıldığında kültür turizminin Muş için çok önemli olduğunu ve şehrin sahip olduğu kültürel değerleri turizme kazandırılması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu kültürel değerler arasına eklenebilecek bazı ürünler de semercilik mesleği kapsamında üretilen ve boyutları itibariyle gerçeğinden oldukça küçük olan semer ve palanlardır.

Geleneksel meslekler çağa göre kendini yeniden tasarlayarak varlığını devam ettirebilmektedir. Semercilik ve palancılık Türkiye'nin hemen hemen her yerinde 20. yüzyılın son çeyreğine kadar canlılığını sürdürmüştür (Fidan, 2017: 581). Günümüzde kullanımı gittikçe azalan semerler, yakın tarihe kadar yük taşımada kullanılan bir araçtır. Semerler önce kentlerde sonra yavaş yavaş köylerde önemini kaybetti. Artık en ücra yerleşim birimlerinde bile eşekler yük hayvanı olarak kullanılmamaktadır. Bu da aslında mesleğin yaşatılmasının ne kadar zor olduğunun başka bir göstergesidir.

El sanatları bir toplumun yerel kültürünü, sanat anlayışını, yaşam biçimi gibi özelliklerini tanıtmaya açısından önemli veriler sunar (Yeşilbaş, tarihsiz: 123). Burhan ustanın ürettiği semerler diğer ustaların ürettiği semerlerden tahta iskeletinin şekli itibariyle farklılık göstermektedir. Muş'un dağlık bölgeleri düşünülerek yapılan bu semerler Muş'a has bir özellik taşımaktadır.

Muş merkezde 1980'lerin ortalarına kadar, yoğun bir şekilde şehir merkezi ile kırsal bölgeler özellikle şehrin hemen güneyinde kalan dağlık bölge arasında taşımacılık tamamen eşeklerle yapılmaktaydı (kişisel görüşme). Öyle ki bazı evlerin on eşeği bulunmaktaydı. Şehre sonradan yerleşenler, yerlilerin çok sayıda eşeğe sahip olmalarına atfen "Eşekçi" lakabını takmışlardır (Kardaş, 2018: 214).

Genel olarak iki binli yılların başına kadar Türkiye'nin her şehrinde palan, çul ve semer üretebilecek ustalar bulunmakta iken günümüzde bu ürünleri üretebilen çok az sayıda usta kalmıştır. Bunların çoğu da artık meslekten ellerini çekmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında Burhan Usta'nın yaptığı iş önem kazanmakta ve bir an önce kayıt alma gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

El sanatların çoğu aile mesleği olarak varlıklarını devam ettirmişlerdir. Muş'ta günümüzde varlığını devam ettiren geleneksel mesleklerin ustaları mesleklerini baba ya da dededen öğrenmişlerdir. Semerci Burhan Usta da babasından mesleği henüz çocuk yaşta öğrenip günümüze kadar getirmiştir.

Semerci Burhan Usta

Geleneksel üretim yapan mesleklerin tamamında usta-çırak bağlamında eğitim verilmektedir. Burhan Bulakçıbaşı¹⁴ da bu usta çırak ilişkisi kapsamında 14 yaşında babasının yanında çırak olarak çalışmaya başlar. Çıraklık süresi üç yıl kadar sürdüktan sonra Usta olarak babasının yanında çalışmaya devam eder. Ustalığa

Fotoğraf 1: Semer Ustası Burhan Bulakçıbaşı'nın mesleği yoğun olarak icra ettiği dönemler.

¹⁴ Burhan Usta ile ilgili olan bu kısım kendisiyle yapılan röportajlardan elde edilmiştir. Görüşme kayıtları kişisel arşivimizde saklanmaktadır.

başladığı bu ilk zamanlarda kimi zaman babasıyla beraber kimi zaman da yalnız semercilik mesleğini icra etmeye devam eder. Mesleğin inceliklerini babasının desteği ve kendisinin de yıllarca fiili olarak icrasıyla öğrenmiştir. Kendisi mesleğe başlarken babası dışında herkesin karşı çıktığını belirtmektedir. Özellikle ağabeylerinin çok sert bir şekilde karşı çıkarak *“Bu mesleğin geleceği yok okulunu oku”* demelerine karşın Burhan Usta babasının da isteğiyle okuluna devam etmemiş ve kendini tamamen mesleğe adanmıştır. Bugün bu mesleği yapmasından hiçbir şekilde pişmanlık duymadığını, aksine gurur duyarak devam ettiğini belirtmektedir.

Babası, semerciliği 20. yüzyılın başlarında Ermeni ustaların yanında öğrenmiştir. Babası kendi ustasının ismini hatırlayamamakta ancak küçükken mesleği bütün boyutlarıyla Ermeni ustalardan öğrendiğini belirtmektedir. Babasının semercilik yapmasından dolayı aileleri Muş'ta günümüzde de Semercioğulları lakabıyla tanınmaktadır.

Burhan Usta, semercilik mesleğini 1990'a kadar kendi dükkânında (Bkz. Fotoğraf 1) yapıyorken, hayatın gittikçe zorlaşması ve mesleğin de eskisi kadar iyi kazanç sağlamamasından dolayı dükkânını kapatmak zorunda kalmıştır. Artık onun dükkânı malzemelerini taşıdığı çantası olmuştur. Semer üretimini bazen kendi evinde bazen de herhangi bir mekânda yapmıştır. Onun mesleğine olan aşkı, mesleği bize tanıtırken çantasını getirip içindeki malzemeleri heyecanla tanıtmamasından anlaşılmaktadır.

Burhan Usta gençliğinde günde iki semer yapabilmekteyken, günümüzde malzemeler hazır olması durumunda ancak bir tane yapabilmektedir. Yaşın verdiği ağırlık, eskisi kadar talep olmaması ve hevesinin de kırılması eklendiğinde bir tane üretebilmesi anlaşılır bir durum olmaktadır. Burhan Usta'ya göre semercilik mesleği tamamen yok olmuştur. Arada gelen siparişler de mesleği diriltmeye yetmeyecektir. İç çekerek *“Ben de gidersem bizim çevrede bunu yapabilecek kimse kalmayacak”* demektedir ve aslında zaman içinde yok olan diğer el sanatları gibi kaçınılmaz olarak semerciliğin de artık yok olmakla yüz yüze olduğunu vurgulamaktadır.

Burhan Ustanın en büyük üzüntüsü 45 yıllık semercilik mesleğinde yanında hiçbir çırağın çalışmamış olmasıdır. Birkaç defa çırak almak istediyse de sabırlı bir çırak bulamadığından meslek hayatı boyunca bütün işlerini kendisi yapmıştır. Burhan Usta bu mesleğin kesinlikle anlatılarak öğrenilemeyecek kadar hassas olduğunu, bunun mutlaka bir ustanın yanında öğrenilmesi gerektiğini söylemektedir. Burhan Usta'nın bu ifadesi, aslında usta çırak ilişkisinin *“soyut ve somut kültürel ürünlerde”* ne kadar önemli olduğunu bir daha hatırlatmaktadır.

Semerci Burhan Usta, meslek hayatında karşılaştığı ilginç bir olayı da şu şekilde anlatmaktadır:

“1980'lerin başında dağ köylerinden bir köylü semerini tamir ettirmek için dükkânıma geldi. Adam bir süre oturduktan sonra sıkılmış olacak ki kalktı gitti. Ben de semerini söküp eskiyen malzemelerini çöpe atmak üzere dükkânın kapısına bıraktım. Semeri yenilemekle uğraşırken, semerin sahibi yaklaşık bir saat sonra nefes nefese kalmış bir vaziyette bana doğru koşarak geliyordu. Bir anda dedi ki;

-Param ve altınım nerede?

-Ne parası? Ne altını?

-Semerin içinde para ve altınım vardı.

-Ben hepsini çöpe attım.

Adam hızlıca gidip çöpten eski semerinin malzemelerini kurcaladıktan sonra para ve altınlarını buldu. Ben de derin bir nefes alarak “Allah'tan çöpler erken alınmamış” diye geçirerek işime devam ettim. Adam hırsızlardan korumak için ziynet eşyalarını semere saklıyormuş.”

Burhan Usta görüşmelerimiz boyunca buna benzer pek çok olay anlatmıştır. Ancak bu tür olaylar yazının sınırlarını aştığından çalışmaya eklenmemiştir.

Asıl mesleğinin semercilik olduğunu belirten Burhan Usta palan, çul, eyer ve nal çakma gibi işleri de yapmaktadır. Her anlatımından sonra güler yüzle ve huzurlu bir şekilde “İyi ki de bu işi yapmışım.” diyerek mesleğiyle ne kadar bütünleştiğini güzel bir şekilde vurgulamaktadır.

Semercilikte Kullanılan Araç ve Gereçler

Semerci Burhan Usta, semer üretiminde ihtiyaç duyduğu malzemeleri çoğunlukla Muş ve çevresinden temin etmektedir. Kullandığı araç gereçlerin bir kısmı babasından kalmış bir kısmını kendisi üretmiş bir kısmını ise mesleğini icra ederken diğer şehirlerden temin etmiştir.

1. **El Demiri:** Farklı uzunluklarda olup ucu “v” şeklinde olan demirlerdir. 30, 50, 80 ve 100 cm uzunluklarda hazırlanmaktadır. Semerci demiri, yan demir, baskı demiri gibi adlar verilir. Burhan Usta fotoğraf 2’de yer alan uzun demirin en az yüzüldür semercilikte kullanıldığını ve dedesine Ermeni semer ustalarından kaldığını belirtmektedir.

Fotoğraf 2: farklı boylarda iki el demiri

2. **Biz:** Sapı ahşaptan ucu metalden olup, demiri farklı uzunluklarda ve sivri bir alettir. (Bkz. Fotoğraf 3) Biz, deri, kilim ve halıyı gerdirme ve delme amacıyla kullanılmaktadır.

Fotoğraf 3: Farklı uzunluk ve kalınlıklarda biz çeşitleri.

3. **İğne-Çuvaldız:** Semerin halı-kilim kısımlarını dikmek üzere farklı uzunluk ve kalınlıklarda olan dikiş aletleridir. İç kısımları inceleriyle dikilirken, kalın ve uzunları ise dış yüzeylerini dikmek için kullanılmaktadır.

4. **Seğ:** Semerde kullanılan derilerde delik açıldıktan sonra derinin zarar görmemesi için delikleri genişletmek amacıyla kullanılan ahşaptan yapılmış bir alettir. (Bkz. Fotoğraf 4) Burhan Ustanın kullandığı seği kendisi yapmış ve yaklaşık kırk yıldır kullanmaktadır.

Fotoğraf 4: Burhan Ustanın kendi yaptığı seğ

Fotoğraf 5: Semer yapımının her aşamasında kullanılan bıçaklar.

5. **Bıçkılar:** Sapı ahşaptan, ağzı hilal biçiminde ve testereli olan farklı büyüklüklerde bıçak çeşididir. (Bkz. Fotoğraf 5) Bıçkı, genellikle çilleri kesmek için kullanılmaktadır.
6. **Üsküf:** Asıl ismi kefene olan üsküf, semer yapımında kullanılan çil, kilim veya halının içine bırakılıp dikilirken, avuç içinin incinmemesi veya yaralanmaması için avuç içine yerleştirildikten sonra, içine çuvaldız yerleştirilerek çuvaldıza baskı uygulamayı kolaylaştırmak amacıyla kullanılan bir araçtır. (Bkz. Fotoğraf 6) Semerci Burhan'ın üsküf'ü de babasından kalmış ve eskiliği konusunda net bir fikri bulunmamaktadır. Ancak üsküfünün de Ermenilerden kaldığını düşünmektedir.

Fotoğraf 6: Üsküf ve kullanımı

7. **Makas:** İki çeşit makas kullanılmaktadır. Çelik ve büyük makas sert cisimleri ve kalın kumaşları kesmek için kullanılır. Küçük makas ise ince işlerde, özellikle ip kesme ve süslemelerde kullanılmaktadır. Büyük makasın Semerci Burhan için ayrı bir anlamı vardır.

8. **Kazil İpi:** Sağlamlığı ve uzun ömürlü oluşu nedeniyle keçi kılından özel olarak örülen iptir. Semerin iç kısımları bu ipe dikilmektedir. Son zamanlarda artık diğer naylon ipler de kullanılmaktadır.
9. **Keçe:** Semerin belli bölgelerinde keçe kullanılmaktadır. Semerci Burhan, ilk zamanlar keçesini çoğunlukla Urfa'dan Muş'a göç edip yerleşen ailelerden temin etmekteydi. Günümüzde Muş'ta keçe yapanlar bulunmadığından il dışından temin etmektedir.
10. **Çil:** Semerin içinde kullanılan süngerimsi bir saz¹⁵ çeşididir. Yumuşak, dayanıklı ve hafif olmasından dolayı tercih edilir. Bu kamış, bataklıklarda yetişmektedir. Semerci Burhan Usta, çil ihtiyacını Güroymak'ın çevresinde bulunan bataklıklardan gidermektedir. Yeteri kadar büyük çiller biçilip bağ haline getirildikten sonra kurumaya bırakılır. (Bkz. Fotoğraf 7) Birkaç gün güneş altında bırakıldıktan sonra semer kullanımı için hazır duruma gelir. Köylülerin ortak malı olan bataklıklardan elde edilen çiller, Türkiye'nin pek çok yerine satılmaktadır. Günümüzde de bölgenin ihtiyacı, büyük oranda bu bataklıklardan karşılanmaktadır.

Fotoğraf 7: Kurutulmuş ve kullanıma hazır çil.

11. **Kıl Kilim:** Muş ve çevresinde keçi yetiştiriciliğinin yaygın olması keçi kılından kilimler, cicim, çadır ve sicim gibi ürünlerin üretilmesi yolunu açmıştır. Keçi kılından üretilen kilimler semerin iç ve dış kısımlarında kullanılmaktadır. Keçi kılından üretilen kilimlerin çabuk kuruması ve dayanıklılığı tercih edilme sebebidir.
12. **Halı:** Müşterilerin talebine göre semerde halı da kullanılmaktadır. Ancak halı kilim kadar tercih edilmemektedir. Halı daha çok palan yapımında kullanılmaktadır.
13. **Telis-Çuval:** Semerin yatak diye tabir edilen iç kısmının toparlanmasında kullanılmaktadır. Son zamanlarda su çekmeyen, yağmura dayanıklı çadır ve brandalar tercih edilmektedir.
14. **Ağaç:** Semer iskeleti için dayanıklılığıyla bilinen aynı zamanda Muş'ta bol yetişen meşe ağacından yapılmaktadır. Diğer cins ağaçlar, meşe ağacına nazaran daha kolay işlenmesine rağmen Burhan Usta sağlamlığı nedeniyle meşe ağacını tercih etmektedir. İç kısım yapıldıktan sonra dış iskelet ağaçtan yapılır.

Yukarıda sayılan malzemeler dışında deri delmek için delgeç, branda, semerin süslemeleri için renkli ipler ile boncuk çeşitleri kullanılmaktadır.

Semer Yapımı

Semer yapımı yukarıda tanıtılan araç ve gereçlerin hazırlanmasıyla yapılmaya başlanır. Semer yapılırken herhangi bir tezgâha ihtiyaç duyulmamaktadır. Bütün işler oturularak yapılmaktadır. Tezgâha ihtiyaç duyulmadığından semerci için dükkân zorunlu değildir. Dükkân olmasa da iş yapılabilme,

¹⁵ Asıl ismi berdi olan bu saz çeşidine, Muş ve çevresinde çil denildiğinden bu isim tercih edilmiştir.

ancak çilin depolanamaması, tahtaların fazla bulundurulmaması maliyeti artırmaktadır. Şu da unutulmamalıdır ki semercilik mesleğinin her aşaması el emeğine dayanmaktadır.

Öncelikle telis ya da çuval hayvanın boyuna göre kesilerek dikilir. Semerin boyu için herhangi bir ölçü alınmamakta, semerin boyu tamamen göz kararıyla belirlenmektedir. Burhan Usta göz kararıyla belirleme işini, mesleği uzun yıllar yapmasına bağlamaktadır. Telis kesme ve dikme işlemine, “torbalama” denilmektedir. Telisin orta kısmına biraz zarar görmüş “hurda çil” denilen çil bırakılır. Kenarlar ve gevşek kalan yerleri sıkıştırmak için dört köşe açık bırakılır. Kenarlar “sağ çil” ile sıkıştırıldıktan sonra, orta kısım iyice sırma yapılarak dikiş atılır. Sırma işlemi semer ikiye bölünmeden yapılır. Sırma işleminden sonra köşeler el demiri yardımıyla iyice doldurulup, köşeler yani “kulaklar” dikilir.

Telis dikme ve doldurma işleminde önceleri kullanılan derinin yerine günümüzde branda kullanılmaktadır. Üst kısmı branda ya da kıl halı ile dikildikten sonra alt kısmına geçilir. Semerin altı kısmı keçe kaplanarak dikilmektedir. Keçe yumuşak olduğundan hayvanın sırtı incinmemektedir. Ancak yumuşak keçe vurulmasa ve ölçü de tutturulmazsa hayvanın sırtı yaralanmaktadır. Böyle bir durumda semer açılarak yeniden yapılır. Alta keçe üste de branda ya da kıl halı dikildikten sonra ikiye katlanır. Semerin ön kısmı 60-70 cm civarındayken, arka kısım 120 cm’ye kadar çıkabilir, uzunluk ise azami 70 cm olur. Semerlerde eşeğin ön ayakları basık olduğundan hayvanın rahat yük taşıyabilmesi için ön kısım her zaman arka kısma göre daha kısa olur.

Dikme işleminden sonra, semerin üstünde yer alan ağaç iskelete sıra gelir. Önceden meşe ağacından hazırlanan kaş ve diğer tahtalar semere monte edilir. Semerciler iş yoğunluğuna göre “Kaş” ve diğer tahtaları bazen marangozlara yaptırmakta bazen de kendileri yapmaktadırlar. Ön ve arka kaş semere iyice dikilir. Hayvan, yükü rahat taşıyabilsin diye ön kaş arka kaşa göre daha yüksek hazırlanır. Sağdan ve soldan ikişer çıtayla kaşlar birbirlerine bağlanır. En son “kodoş” denilen sağlı sollu üstten iki kaşı birbirine bağlayan çıtalar da takılınca ahşaptan iskelet tamamlanmış olur.

Biten semerin hayvanın üzerinde dengeli durması için, semeri karından birbirine bağlayan deri veya kazilden [kıl ip] yapılmış kolan denilen kalın sicim kullanılır. Yine dengenin sağlanması amacıyla semerin arka üst kısmına dikilen deri veya kazilden yapılmış sicim, kaba etin üstünden aşirtma çatal denilen çatala benzeyen şekliyle içinden kuyruk geçirilerek semerin yanlarından çekilen kalın iplere bağlanarak semer kullanıma hazır duruma getirilir.

Fotoğraf 8: Semerde kullanılan süslü dikiş çeşitleri.

Semeri alacak kişinin talebine göre çeşitli süsler de yapılmaktadır. Renkli iplerden dış dikişleri çapraz ve paralel bir şekilde süslenerek dikilir. Bazen de nazar boncuğu veya farklı iri boncuklar (Bkz. Fotoğraf 999) kullanılarak süsleme işlemi tamamlanır.

Yapılan bir alan araştırmasında geleneksel mesleklerin diğer bölgelerde ölmelerine karşın Nevşehir çevresinde varlıklarını devam ettirmelerinde, esas olarak yöresel ihtiyaçtan öte kendilerini turistik bir faaliyet bağlamında dönüştürdükleri için varlığını devam ettirebildikleri tespit edilmiştir (Yolcu, 2014: 1723). Bu gerçeklik göz önünde bulundurulduğunda el sanatlarına dayanan geleneksel mesleklerin çoğu gibi semercilik mesleği de turistik faaliyetler sonucunda kurtarılabilir. Bu bağlamda Burhan Usta'nın ürettiği ve kendisinin de ön ayak olduğu üretilen ürünlerin değişim ve dönüşümü konusunda Burhan Usta'ya destek sunulmalıdır.

Fotoğraf 9: Burhan Usta'nın ürettiği minyatür semer ve palanlar

Burhan Usta semerciliğin artık bu haliyle bir gelir kapısı olmadığını bildiğinden ürettiği semer ve palanları dönüştürmeye karar vermiştir. Bu karara bağlı olarak hacimlerini oldukça küçülterek (Bkz. Fotoğraf 8-11) süs eşyası olarak kullanılmasına yönelik yeniden yapmaya başladı. Burhan Usta, kendisine turizme yönelik küçük palan ve semer üretmek üzere gelen çeşitli teklifleri güven vermediğinden kabul etmediğini, ancak resmî kurumların desteği olursa bu işi yapabileceğini söylemektedir.

Fotoğraf 10: Minyatür boyda yapılan semer ve palan örnekleri.

Sonuç ve Öneriler

Son yüzyılda yoğun bir kentleşmenin yaşandığı Türkiye’de kültürel değerlerin çoğunda hızlı değişimler yaşanmaktadır. Yaşam biçimimizin değişimi, teknolojinin hayatımızın her tarafını kuşatması geleneksel meslekleri de büyük oranda hayatımızdan çıkarmıştır. Geleneksel mesleklerden olan semercilik Türkiye’nin hemen her şehrinde ya bitmiştir ya da tek bir temsilciyle son demlerini yaşamaktadır. Muş’ta da bu mesleği icra eden sadece Burhan Usta vardır; ancak kendisi de artık kırsala yönelik talebin olmaması nedeniyle semer üretmemektedir. Çağdaş dünyada teknolojiye karşı durmaya çalışmak imkânsız görünmektedir. Bu yok oluşun önüne geçebilmede turizmde yereli tanıtıcı değerler üzerinde durmak önem taşımaktadır.

Somut ve soyut kültürel mirasın birbirinden ayrı düşünerek yapılacak bir planlamanın eksik kalacağını belirten Basat, somut ve somut olmayan kültürel mirasın koruma planlarının bütüncül olarak yapılması durumunda korunabileceğini belirtmektedir (2013: 100). Semercilik özelinde düşünüldüğünde üretilen ürünlerle güncelleme ve sergileme yapılabilecek meslek erbabı kişiler ise mesleği sonraki kuşaklara kolaylıkla aktarabilecektir.

Semercilik sanatının zor oluşu, ekonomik değerinin düşük olması ayrıca gelecek vaat etmemesi mesleği devam ettirecek çırakların yetişmesini engellemektedir. Mesleği eskisi gibi diriltme imkânı bulunmamaktadır. Semercilik mesleğini ve meslekte üretilen ürünlerin kültürel bir değer olarak sonraki kuşaklara aktarılması için öneriler aşağıda sıralanmıştır.

Muş çevre şehirlere göre turizmden fazla faydalanamamaktadır. Bunun temel sebebi turizmden hakkı olan payı alabilmek için sahip olduğu olanakları yeterince kullanamamasıdır. Şehrin sahip olduğu tüm olanakların kullanılması durumunda şehir, turizmden payına düşeni alabilecektir. Bu bağlamda kültür turizmi kapsamında değerlendirilebilecek “savaş alanı turizmi için Malazgirt”, kış sporlarına elverişli olan iklimi, dini mabetler, yabani bitkilerin geniş yer kapladığı yerel gastronomi gibi unsurların yanında el sanatlarına dayalı ürünlerin de eklenmesiyle turizme hitap edebilecek büyük bir potansiyel taşımaktadır. Bunların dışında turizm potansiyelini barındıran tarihi turistik mekânlar ile doğal unsurlar sayılabilir (Çelik&Doru, 2016: 329). Tüm bunlar bir araya getirildiğinde mevcut durumda şehrin sahip olduğu değerlerin hemen hemen hiç kullanılmadığı görülmektedir.

El sanatları tüm geleneksel meslekler gibi sadece usta çırak yöntemiyle öğrenildiğinden günümüz koşullarında yine bu geleneksel yöntemlerle varlığını devam ettirmesi imkânsız hale gelmiştir. Bu devamlılığın sağlanabilmesi için Millî Eğitim Bakanlığı Halk Eğitim Merkezlerinde ya da Kültür Bakanlığının ilgili birimlerinde mesleği yeni kuşaklara öğretmek üzere istihdam yoluna gidilmelidir.

Çağın koşulları ve gerçeklikleri göz önünde bulundurularak geleneksel olarak üretilen semerlerin satışını yaparak mesleği ölümden kurtarmak imkânsızdır. Bunun farkında olan Semerci Burhan Usta’nın yeni koşullara göre ürettiği gerçek boyutlarına göre oldukça küçük semer ve palanlar gelecek kuşaklara kültür aktarımında önemli katkılar sunacaktır. Yeni şartlara göre üretim yapabilmesi ve kültürel ürünleri sonraki kuşaklara aktarabilmesi için mutlak surette merkezi veya yerel kurumlar kendisine destek sunmalıdır.

Türkiye genelinde sayıları oldukça azalan semer ustalarının Muş’taki tek temsilcisi Semerci Burhan Usta, Kültür Bakanlığı, Araştırma Geliştirme Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen Somut Olmayan Kültürel Miras Envanteri kapsamında Yaşayan İnsan Hazinesi ulusal envanterine kaydedilerek kültürel miras taşıyıcısı olarak tescil edilmelidir.

Kültürel turizm kapsamında süs olarak pazara sunulabilecek palan ve semer üretiminde yerel veya merkezi kuruluşlar destek sunarak hem mesleğin gelecek kuşaklara aktarılmasına yardım olacak hem de şehre önemli bir ekonomik katkı sağlayacaklardır. Mesleği icra edenler için de bir gelir kapısı olarak görüleceğinden ustalar yanlarına kolaylıkla çırak alabilecek ve yetiştirebilecektir.

Kaynakça

- Arslan, F., Çağlar, İ.M., Gürbıyık, C. (2017). Kültürel Miras Kapsamında Kaybolmaya Yüz Tutmuş Geleneksel Meslekler: Turgutlu Örneği. *Studies of The Ottoman Studies*, 7(13), 211-247.
- Basat, E. M. (2013). Somut ve Somut Olmayan Kültürel Mirası Birlikte Koruyabilmek. *Milli Folklor*, (100), 61-71.
- Çelik, S.&Doru Ö. (2016). Turizm ile Bölgesel Kalkınma İlişkisi, Muş Turizm Potansiyeline Yönelik Bir SWOT Analizi. *ÜNİDAP Uluslararası Kalkınma Konferansı Kitabı*. Erzurum: Muş Alparslan Üniversitesi yayını. 323-336.
- Fidan, S. (2017). Gaziantep'te Zanaatlar: Semercilik, Çulculuk ve Palancılık. *Journal of Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 16(2), 580-593
- Kardaş, C. (2018). Muş İl Merkezinde Kullanılan Erkek Lakapları. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 11 (23), 207-226.
- Komisyon, (1998). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu
- Oğuz, Ö. M. (2013). Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir. Ankara: Grafiker.
- Öztürk, İ. (2005). Türk El Sanatlarının Günümüzdeki Durumu (Tarihçe, Sorunlar, Öneriler). *Sanat Dergisi*, (7), 67-75.
- Türktaş, Z. (2015). Semercilik, Süpürgecilik ve Sepetçilik. *Konya Kitabı XV (Kaybolmuş ve kaybolmaya Yüz Tutmuş Meslekler)*, (Edt. K. Çınar). Konya: Konya Ticaret Odası. 377-387.
- Yeşilbaş, E. (Tarihsiz). Diyarbakır El Sanatlarından Palan ve Şapka Yapımı. *Diyarbakır Geleneksel El Sanatları*, C. 1, 111-124. Ankara: Diyarbakır İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü Yayını.
- Yolcu, M.A. (2014). Nevşehir'de Yaşayan Geleneksel Mesleklerin Değişim ve Dönüşümü. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/2 Winter 2014, p. 1719-1738.
- <http://aregem.kulturturizm.gov.tr/TR-12929/yasayan-insan-hazinelere-ulusal-envanteri.html>
(E.T. 05.11.2018)